

Erik Borglund

ARKIVUTDANNING, VITENSKAP OG FAGUTVIKLING I ET NORDISK PERSPEKTIV

Sammanfattning

I denna reflekterande text beskriver Erik Borglund, professor i arkiv- och informationsvetenskap sin syn på arkivutbildning från huvudsakligen ett svenskt perspektiv. Vidare kommer en framtidsspaning att anläggas på kompetens som krävs inom professionen och vad och hur detta kan forma arkivarieyrket.

Inledning

Att skriva och beskriva arkivutbildning och professionsutveckling ur ett nordiskt perspektiv kommer och är i sig en utmaning. Den text som ni nu är på väg att ta till er innehåller först en genomgång av hur arkiv- och arkivvetenskaplig utbildning i Sverige är organiserad med viss reflektion till arkiv- och arkivvetenskaplig utbildning som finns i Norge. Efter denna utbildningsgenomgång kommer en reflektion kring begränsningar och utmaningar att diskuteras. Slutligen kommer professionens förändring att diskuteras i relation till nya kunskaper och kompetenser som krävs. Hela texten får ses som författarens reflektion och författarens perspektiv snarare än en korrekt bild av både utbildning och professionsutveckling.

Arkivutbildningens organisering

I Sverige bedrivs arkivvetenskaplig utbildning på universitet och högskolor. Ämnet benämns antingen arkivvetenskap eller arkiv- och informationsvetenskap. Att utbildningen sker på universitet och högskolor innebär att utbildningens innehåll och utbildningens kvalitet bedöms på samma sätt som andra ämnen vid universitet och högskola. I Sverige är det via Högskoleförordningen (SFF 1993:100) som reglerar generella lärandemål för olika examina. I Sverige är inte arkivarie en skyddad titel vilket innebär att du måste studerat enligt ett visst program för att få kalla dig arkivarie eller för att söka sådana arbeten. I Sverige har däremot det vuxit fram en praxis där arbetsgivare inte anställer personer som arkivarie med mindre än att de har studerat arkivvetenskap i minst ett år på heltid, vilket motsvarar 60 ECTS. Detta innebär också att de kurser som finns och som ges på universitet och högskolor fokuserar på det akademiska ämnet arkivvetenskap och/eller arkiv- och informationsvetenskap. Det innebär exempelvis att det inte är helt naturligt och möjligt att lära ut alla praktiska färdigheter som en yrkesverksam arkivarie förväntas kunna. Anekdotiskt har studenter till mig framfört kritik att de inte lärt sig knyta en arkivknut, vilket är ett vedertaget sätt att knyta ihop en kartong med handlingar.

Vilka studerar?

Den praxis som ovan beskrivs vara gällande för att anställas som arkivarie i Sverige har delvis sitt ursprung i hur utbildningen i Sverige en gång såg ut när den började att ges vid universitet och högskola. Sundqvist (2005) beskriver hur ämnet har vuxit fram i Sverige och på det första universitetet som tillhandhöll utbildning i arkivvetenskap var denna en påbyggnadsutbildning som krävde en tidigare examen. Därför blev det också lämpligt att påbyggnaden var ett år. Noterbart

är också att utbildningen gavs vid den historiska institutionen och disputerade (de med doktorsgrad) historiker hade företräde. Genom den nära kopplingen till historieämnet så kan man räkna med att studenterna också förväntades ha en stor kunskap om hur arkiv fungerar ur ett användarperspektiv. Det intressanta är ju att den praxis som rått i dryga 30 år fortfarande råder. En förändring har dock skett och det är att idag finns det arbetsgivare som enbart kräver studier i arkivvetenskap i ett år, inte att arkivvetenskap ingår i en examen eller är en påbyggnad på en examen. Krasst har detta ju föranlett att kunskapskravet på professionen har sänkts, men orsaken är svårtolkad och troligt handlar det mer om att vissa arbetsgivare har svårt med rekrytering och ju högre krav de ställer desto svårare blir det.

Studenterna som jag kommer i kontakt med vid Mittuniversitetet kan enkelt delas in i tre kategorier. Den största kategorin är studenter som har studerat ganska mycket och som kan ha både en eller två examina på kandidat och/eller masternivå. De har studerat ämnen inom kulturarv, museologi, antropologi, arkeologi eller liknande och har svårt att få tillsvidareanställningar. De ser då arkivarie som ett yrke där de kan fortsätta få vara en del av kulturarvets arbetare. Den näst största kategorin studenter är studenter som kommit i kontakt med arkiv, registrering, informationsförvaltning genom sitt arbete och finner att de behöver komplettera sin utbildning. Det är oftast IT-experten, jurister och även statsvetare. De kommer uteslutande från offentlig sektor och intresset för studierna kommer från praktiska problem där de arbetat. Den sista och minsta gruppen studenter är de studenter som direkt efter gymnasiet väljer att studera arkivvetenskap med målet att bli arkivarie. Denna grupp är väldigt liten men den finns.

Oavsett bakgrund som studenterna har är det ytterst få som läser mer än de 60ECTS som vuxit fram som en lägsta nivå inom professionen och bland arbetsgivare.

Hur är studierna upplagda

I Sverige sker utbildningen på två nivåer i huvudsak. Dels sker den på kandidatnivå där studierna kan leda fram till huvudämne i en kandidatexamen. Vissa av de universitet och högskolor i Sverige som erbjuder utbildningar i arkivvetenskap erbjuder enbart 60ECTS på grundnivå vilket gör att man inte kan erhålla en kandidatexamen, vilket kräver totalt 90ECTS inom vilket man också skall författat ett enskilt arbete som student om minst 15ECTS (Kandidatuppsats).

Vid ett fåtal universitet i Sverige ges utbildningen enbart på avancerad nivå, dvs på masternivå. En masterexamen omfattar 120ECTS och skall innefatta ett enskilt arbete om 30ECTS. Samtliga universitet som erbjuder masterutbildningar i arkivvetenskap och arkiv- och informationsvetenskap kombinerar då på masternivå kurser inom arkivvetenskap och arkiv- och informationsvetenskap med andra ämnen.

I Sverige finns inte ännu en renodlad forskarutbildning i arkivvetenskap eller i arkiv- och informationsvetenskap, utan den forskarutbildning som sker bedrivs i andra ämnen men med inriktning arkivvetenskap och arkiv- och informationsvetenskap.

Utöver denna form av mer långa och omfattande akademiska utbildningar finns i Sverige både kommersiella utbildningsorganisationer som bedriver utbildning inom arkiv och inom vad som kallas registratur. Det finns även professionsorganisationer som bedriver utbildning

inom särskilda delar av professionen. Det kan vara exempelvis ordna och förteckna historiskt material, det kan vara bevarande av databaser eller liknande specialiserade kurser. Kurserna brukar vara praktiskt inriktade och fyller ett behov. En skillnad är att kvaliteten på utbildning vid högskolor och universitetet granskas med regelbundenhet och vid allvarliga brister kan rätten att examinera försvinna från universitet och högskolor. Detta granskande förfarande finns inte för enskilda utbildare.

Jämförelse med Norge

En reflektion när jag jämför med hur universitetsutbildningen i Norge i arkivvetenskap är uppbyggd så bedömer jag att Norge har lyckats att inte etablera en praxis där ett års studier räcker. Även om det vid exempelvis OsloMet fanns ett-års studie i arkivvetenskap så erbjuds kandidatprogram i arkivvetenskap som är väldigt omfattande och med ett extremt djup. Likaså vid NTNU erbjuds ett kandidatprogram där studenter läser informatik ingående i programmet. Vid NTNU och OsloMet ser man masterprogram som en påbyggnad där fördjupade kunskaper i ämnet sker och som ger en forskningsförberedande kompetens. Detta är en skillnad mot Sverige där grundläggande kunskaper inom arkivvetenskap och arkivpraktiken kan förmedlas på masterutbildningarna.

Professionens utveckling och utbildning

I takt med att digitaliseringen i samhället har skett så har också nya krav på kompetens och kunnande ställts på universitet och högskolor. I många fall handlar det om praktisk färdighet i att exempelvis hantera vissa datorprogram som dokumenthanteringssystem, olika typer av processmodelleringsprogram, elektroniska arkiv mm. För universitet

och högskolor kräver detta att de också har en god kompetens på sin IT-avdelning så att man kan skapa laborativa miljöer där studenter kan träna och lära sig mer praktiska färdigheter.

En framåtblick

Det finns en viss oro kring utbildning i arkivvetenskap och arkiv- och informationsvetenskap. När det inte finns en fastställd norm och fastställd kompetens som en arkivarie skall ha så kan det beroende på arbetsgivare skilja sig väldigt mycket kring vad en arkivarie både gör och vad en arkivarie också förväntas kunna. Hos ett antal arbetsgivare har jag sett att de i större utsträckning har börjat anställa andra personer än de utbildade i arkivvetenskap för att göra arkivarieuppgifter. Det kan vara IT-experter, eller mer generella informationsexperter. Orsaken kan vara många men en orsak är att vi i Sverige har den praxis på 60ECTS. Inom ett års studier hinner du inte lära dig allt det du förväntas kunna, och då är det enklare för exempelvis en IT-expert att lära sig grundläggande arkivpraktik än vice versa. En nödvändighet är att arbetsgivare börjar efterfråga personer med examen i arkivvetenskap och arkiv- och informationsvetenskap. Men vi behöver också ge en mer rättvis bild av vad professionen innefattar. Många studenter som kommer till mig på Mittuniversitetet har en dröm om att arbeta på en arkivdepå medan de allra flesta hamnar hos kommuner, regioner, och hos statliga myndigheter. Bilden av arkivarien som en kulturarvsarbetare har förändrats och behöver också av oss som utbildningsinstitutioner beskrivas mer nyanserat och korrekt.

Professionsutvecklingen

Som den noggranne läsaren har noterat ovan så har det skett en transformering av professionen de senaste 30 åren. Idag (läs 2022)

pratar flera om digitaliseringen och den digitale transformationen som om det är något nytt och något som kommit de senaste åren. För arkivarieprofessionen har digitaliseringen varit en reell utmaning sedan mer än 40 år. De första forskningsartiklarna kopplat till digitalisering sedde sitt ljus i början av 1990-talet som exempelvis Bearman (1993, 1994) och Dollar (1992) som båda lyfte de utmaningar som professionen stod inför. De praktiska utmaningarna började hanteras dryga 10 år tidigare än dessa artiklar skrevs. I början var problemet och utmaningarna som identifierades väldigt starkt kopplat till att en handling, ett dokument inte längre var fysiskt utan att de numera var digitala och krävde någon form av dator för att kunna läsas. I början var många problem därför kopplat till filformat och operativsystem. Att migrera dvs att överföra äldre dokument med ett filformat till nyare filformat var en tydlig forskningsinriktning och ett område där det skedde mycket utveckling. En annan var emulering där tanken och ambitionen var att man med hjälp av teknik artificiellt skulle skapa en kopia av en äldre dator/IT miljö så att äldre filer skulle kunna läsas av ursprungsprogram. Parallellt med detta skedde utvecklingen snabbt på lagringsmedier och nya format på disketter kom, alternativa backup-lösningar, CD-skivor, DVD skivor, Blue-Ray skivor kom i nya versioner och som alla skapade praktiska utmaningar.

Denna utveckling och denna probleminventering av praktiska utmaningar skedde enligt mig fram till när begreppet Web 2.0 kom. Web 2.0 var och är grunden för det sätt vi hanterar webben idag med «dra och släpp-teknik». Web 2.0 var samlingsnamnet på sättet och tekniken att programmera webbsidor och vad som sedan började kallas webbapplikationer. I samband med Web 2.0 kom sociala medier och kanske också den första moderna smarta telefonen som såg sitt ljus 2007 då Iphone generation 1 presenterades. Detta sammantaget skapade utmaningar långt bortanför enbart de behov som man kunde

tillgodose med migrering och emulering. Helt plötsligt fanns andra utmaningar. Offentliga myndigheters användning av sociala medier har i exempelvis Sverige fått vissa arkivarier att börja lära sig programmera i Python för att enkelt kunna skriva Pythonscript som extraherar data från exempelvis Facebook och därmed ger förutsättningar för ett långsiktigt bevarande utan att man behövde lita på att META¹ ansvarade för detta. Detta får ses som en utveckling av professionen som är sprungen av den tekniska utvecklingen. Idag är det fullt möjligt att via bärbara datorer, mobila enheter komma åt verksamhetsinformation och verksamhetsdokument varifrån helst jag befinner mig. Detta är sådant vi ser som självklart och det skapar såklart också oanade utmaningar för arkivarieprofessionen.

Det är såklart viktigt att förstå att frågor kring filformat och läsbarhet över tid har på intet sätt blivit irrelevant, men den tekniska utvecklingen har gått så snabbt att dessa frågor och dessa problem är av enkel karaktär jämfört med de utmaningar som kommer från exempelvis molntjänster, NoSQL-databaser, sociala medier, Blockchain, AI etc.

Framtiden och kompetens

Jag ser att det finns två vägar arkivarieprofessionen kan gå, och det beror till stor del på hur väl professionen kan hantera de utmaningar som finns och som kommer som följd av samhällets digitalisering.

Hand i hand med digitaliseringen

Den första inriktningen är den jag själv ser som mest spännande, men samtidigt mest utmanande, och det är en inriktning där arkivarieprofessionen breddar sin kompetens för att kunna hantera de utmaningar och den teknik som kommer och är en del av vår samtid.

¹ Företaget som idag står bakom Facebook <https://www.meta.com/se/>

Det innebär att arkivarieprofessionen måste öka sin kompetens kring informationstekniska delar som exempelvis är databaser, digitala filformat, XML, enklare programmering, viss nätverkskommunikation. Som arkivarie bör man också bli duktig på informationskartläggning, informationssäkerhet och enklare systemutveckling för att därmed också kunna samtala med IT-experten.

Alla behöver såklart inte denna kompetens men det bör finnas arkivarier med denna kompetens förutom sin grundläggande kompetens som är grunden för hela professionen. Med denna kompetens kan en arkivarie arbeta med vad som kallas archival by design, eller som jag brukar säga att vara proaktiv. När det gäller digitalisering och digitala tjänster så måste man göra rätt från början och se till att det blir rätt från början. Det är både kostsamt och väldigt svårt att göra rätt när till exempel ett system är på plats och det visar sig att du inte kan exportera enskilda handlingar från systemet till ett e-arkiv. Proaktiviteten är en effekt av digitaliseringen och har därmed förändrat professionens omfattning. Mycket av den digitala utvecklingen inom offentlig sektor handlar om att effektivisera offentlig verksamhet. Det gör att arkivarieprofessionen kommer att påverkas och behöver kompetens för att hantera dessa nya utmaningar och möjligheter. Idag pratar vi om tekniker som Big Data analytics blockchain, AI som fortfarande är i sin linda när det gäller tillämpningar. Skall arkivarieprofessionen vara proaktiv behöver vi också kompetens inom dessa områden. Kompetens som är så hög att man förstår och kan samtala med de som utvecklar nya tjänster och tekniker. Ett fåtal från arkivarieprofessionen kommer säkerligen bli verkliga experter men den stora hela behöver endast en grundläggande kunskap, men den behöver finnas där.

Utöver detta så ser jag att det finns stora möjligheter till utveckling av professionens domän som är direkt en följd av digitaliseringen.

Digital forensik är ett sådant område som jag bedömer har stor potential för arkivarieprofessionen. Forensik är i grunden vetenskapen för att förstå brott, och digital eller IT-forensik handlar då oftast om brottsutredning i digital miljö eller via digitala miljöer. Inom arkivarieprofessionen har digital forensik en stor potential. Digital forensik är samlingsnamnet och det är klart att det är långt ifrån all digital forensik som är tillämpad för en arkivarieprofession. Men exempelvis analys av metadata, om en fil har ändrats och i så fall hur, att finna raderade filer och att avgöra vilken programvara som skapat en viss fil är bara enkla exempel på vad olika forensiska programvaror kan bidra med. Detta kräver förutom kompetens och kunnande hos professionen även att vi som utbildningsinstitutioner kan tillhandhålla utbildning. Vi skall ju kunna utbilda digitala forensiker som skall tillämpa sina kunskaper inom arkivpraktiken.

Att ta avstånd från digitaliseringen

Den andra potentiella vägen arkivarieprofessionen kan vandra är att medvetet distansera sig från det digitala och de handlingar som fortfarande är aktiva. Om man pratar om att vara proaktiv så handlar det också mycket om att handlingarna skall kunna hanteras korrekt och bevaras korrekt fortfarande medan de också används och är operativa. Det jag menar med detta eventuella framtida vägval är att arkivarieprofessionen själv bidrar till att göra en uppdelning mellan «current recordkeeping» och «archival management» dvs att hantering av alla handlingar/dokument i verksamheten sker utanför arkivariens verksamhetsområde och ansvar. Genom att göra en uppdelning likt den som finns i exempelvis Nordamerika mellan professionerna records manager och archivist medför också att arkivarien bara behöver ha

kompetens att hantera och bevara det material som man beslutar komma till arkivet. Det blir alltså mindre problematiskt och mindre föränderligt. Man kan proaktivt ställa krav på hur leveranser till ett arkiv skall se ut och vilka möjligheter kring användning som skall finnas.

Det är inte bara arkivarieprofessionen som påverkar om det blir detta vägval som blir gällande. Myndigheter och organisationer själva kan styra oss in på denna väg genom att välja att anställa annan kompetens än arkivarier, med förevändningen att arkivarier saknar efterfrågad teknisk kompetens. Med andra ord ser jag att kunskap och utveckling av professionen påverkar hur hela professionen kommer se ut i en framtid. Om arkivarier enbart kommer arbeta med att bevara handlingar som inte längre är aktiva och operativa så ser jag att professionens variation och även attraktion kan försvinna.

Slutord

Vi lever i en utvecklande och utmanande värld där vi ser exempel på hur demokratier är mer sköra än någonsin. Sanningen som återfinns i arkiv fyller ett viktigt bidrag i dag och vi måste alla våga bidra till att detta också består. Med den starka vilja som finns inom arkivarieprofessionen så tror jag att vi tillsammans kan förändra och utveckla, för ensam lyckas man sällan med det man företar sig.

Referanser

- Bearman, D. (1993). Record-Keeping Systems. *Archivaria* (36), 16-36.
- Bearman, D. (1994). *Electronic evidence : strategies for managing records in contemporary organizations*. Archives and Museum Informatics.
- Dollar, C. M. (1992). *Archival theory and information technologies : the impact of information technologies in archival principles and methods*. Univ. of Macerata.
- Sundqvist, A. (2005). Arkiv- og Informationsvetenskap: Formuleringen av en vitenskaplig disiplin. In P. Höij (Ed.), *Information, förvaltning och arkiv - en antologi (Arkiv i Norrland 20)* (pp. 8-31). Landsarkivet i Härnösand.

Svein Carstens

ARKIVAREN, GUD BEVAR'EN

De siste årene er det etablert utdanningstilbud i arkivvitenskap på universitetsnivå ved så vel OsloMet – storbyuniversitetet som ved Norges teknisk naturvitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim. I Trondheim tilbys det i dag utdanning på bachelor-, master- og Phd-nivå. Spørsmålet som reises fra enkelte hold i forbindelse med Arkivarforeningens vårseminar, var: Hvordan dekker dagens utdanningstilbud arkivfagets ulike aspekter? Hva slags kunnskap og kompetanse vil fremtidens arkivarer være i besittelse av? Tidligere arkivutdanning var gjerne innrettet mot arbeidslivets behov, men er dette fortsatt tilfelle?

I invitasjonen til Arkivarforeningens vårseminar 2022 på Lillestrøm het det at det møtet særlig skulle drøfte disse problemstillingene, men også: Hvordan balanserer de nye akademiske utdanningstilbudene hensynet til utviklingen av det vitenskapelige/akademiske fagfeltet og arbeidslivets behov? I den grad studiene skal imøtekomme yrkesbehovene, vil fokus være på arkivdanning, eller vil også arbeidet i depotarkiver få sin behørig plass? Skal forskning primært foregå ved utdanningsinstitusjonene, eller også der faget utøves (arbeidsstedene)? I hvor stor grad bør studiestedene overta ansvaret for den faglige utviklingen? Vil praksisfeltet (arbeidsstedene) fortsatt påvirke fagutviklingen? I så fall hvordan? Sett i lys av faglitteraturens sterke angloamerikanske dominans, bør vi – og i så fall hvordan – kan vi sikre at forskning og utdanningstilbud forholder seg til norsk virkelighet? I sum mange og tunge problemstillinger det ikke umiddelbart er